

LITTERATUR

RÖTT OCH LJUSBLÅTT

En av de odisputabelt glädjande företeelserna på de senaste årens svenska bokmarknad är det markanta uppsving, som har kunnat noteras för den politiska memoaren. Ernst Wigforss' självbiografi »Minnen» är den publika höjdpunkten, men den är ingalunda ensamstående; en hel rad bidrag till den nära gårdagens »rätta» förståelse och värdering har lagts fram ungefär samtidigt. För ett par år sedan publicerade Claes Lindskog några rappa och skarpa memoarfragment, som bitvis har värde som källskrift ehuru — i likhet med nästan alla memoarer — inte tillförlitlig i alla detaljer. Och under 1950 kom utom Wigforss' bok, som ju endast är upptakten till något, som lovar att bli ett av de verkligt stora numren i sin genre, ytterligare fyra memoarböcker, vilkas författare alla gjort sig ett känt namn i svensk politik: Erik Palmstierna, Jakob Pettersson i Södertälje, Karl Magnusson i Skövde och Ture Nerman. »P*»:s bidrag består av en samling frispråkiga porträttskisser, frikostigt kryddade med anekdoter (»Åtskilliga egenheter»). Åttiofemåriga Jakob Petterssons bok, »En återblick», väcker sympati genom några välöverbädda personomdömen men saknar annars större intresse fränsett en konkret upplysning att han av Ekman anmodats återkomma som statsråd även i dennes andra ministär 1930. Karl Magnussons »Vid spade och riksdagspulpet» har värde både genom sin person- och miljöskildring och genom den bild den ger av författaren själv, en av de mera särpräglade och i alla betydelser skarpskurnaste gestalterna ur de senaste decenniernas riksdagshistoria, en gång överdådigt porträtterad av Erik Wästberg i »Tjugo-fyra herrar», roligt men också riktigt.

Den femte av 1950 års politiska memoarer, Ture Nermans »*Allt var rött*» utgör mellannumret av dennes memoarserie och behandlar tiden 1909—29, från hans inträde i den socialdemokratiska Sundsvallstidningen »Nya Samhällets» redaktion till hans inträde i de parlamentariska förgårdarna genom suppleantplacering vid förstakammarvalet hösten 1929, varifrån han redan efter ett år skulle avancera till ordinarie kammarledamot. Hans parlamentariska vedermödor under två perioder, den första som kilbomskommunist 1930—37 och den andra från 1946 som socialdemokrat liksom hans uppskattade publicistiska insatser under andra världskriget får bli huvudnumren i en utlovad tredje memoarbok.

Den Ture Nerman, som man möter i »*Allt var rött*», har ännu åtskilliga erfarenheter att göra, innan han blivit den från kommunismen förlöste kämpan från krigsårens »Trots Allt!». Han framträder i den föreliggande memoaren inte bara som den där ständigt ger sig hän åt en naiv och ljusblå optimism utan också som den ständigt trogne

vänsterextremisten. Han känner sig från början hemma på vänstersidan inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet, och som redaktionssekreterare och inom kort chefredaktör för »Nya Samhället» för han partivänsterns talan, stundom i öppen konflikt med tidningsstyrelse och lokala partipampar. Han kastar loss från den relativa idyllen i Sundsvall 1915, vill komma närmare centrum och få en mera direkt känning av oron, som han ändå inte fått fred för ens i idyllen på Sallyhill och Skeppargatan 4 i trämetropolen. Den kulturkamp han förde i Sundsvall rörde bl. a. nykterheten (kolsvavla-attentat mot Sundsvalls utskänkningsbolag), »den kyrkliga reaktionen» («Ska den fria tankens män tåga och vänta tills kyrkan själv behagar avskaffa sig?»), Hinke Bergegrens »Kärlek-utan-barn»-propaganda och därtill den ljudenliga stavningen. Han var också snabbt redo för den behändiga popularisatorns roll. Därpå ger hans bok många exempel. På tal om den nyssnämnda Hinke Bergegren-kampanjen noterar han: »I ämnet utkom 1909 på svenska en värdefull vetenskaplig bok, J. Rutgers' Rasförädling med företal av den välkände, noble Uppsala-läkaren professor Frey Svensson. Jag avtryckte i Nya Samhället dennes företal och höll på hans synpunkter föredrag om Rasförädling.» Populariserings- och folkbildningsarbetet har ju Nerman sedan fullföljt både som föreläsare och författare. Till det som redovisas i den föreliggande memoarboken hör hans föreläsningsverksamhet i A. B. F:s tjänst på 1920-talet. Han noterar särskilt, att de dåvarande kommunisterna höll sig väl framme. »I två år låg Nils Flyg och jag i spetsen i hela A. B. F., ett år var» (ifråga om antalet föreläsningar), nämner han också som bevis för att kommunisterna var aktiva även som lärare. Hans ämnen var nu historiska: »Världshistorien i fickformat, Imperialismens historia, Förenta staternas historia, Historiska klasstyper osv., allt i stora svep på sex timmar.»

Sedan Ture Nerman 1915 flyttat till Stockholm, blev han efter någon tid redaktör för »Politiken», det tidningsorgan som uppsattes av den oppositionella vänsterriktningen inom det socialdemokratiska partiet på våren 1916. Z. Höglund, som var den ledande inom denna partiopposition, hade tills vidare laga förfall för chefredaktörsposten, eftersom han först måste avtjäna det straff, som han ådömts enligt Staafflagarna för den roll han spelat vid Socialdemokratiska ungdomsförbundets s. k. fredskongress i mars 1916. Nerman hade för övrigt först fått rycka in som redaktör för ungdomsförbundets tidning »Stormklockan», då Höglund, som var dess redaktör, häktades. Skildringen av den närmast följande tiden, »Politikens» startår, partisprängningen och det vänstersocialistiska partiets bildande 1917, är rätt utförlig och av stort intresse. Från den remarkabla rättegången mot Höglund och hans två medanklagade bland fredsdemonstranterna från 1916 — Erik Hedén och Ivan Oljelund — meddelar förf. en roande episod. Till det mera intressanta i boken hör också redogörelsen för en något tidigare händelse: Nermans deltagande jämte Höglund i Zimmerwaldkonferensen i Schweiz hösten 1915. Vid denna ytterst hemliga samling av »socialistiska internationalister och krigsbekämpare» fick förf. tillfälle att konfronteras med några ryska emigranter, som inom kort blev världs-

Litteratur

historiska huvudfigurer: Lenin, Sinovjev och Radek. Internationalism är för övrigt vad förf. vill ha betraktat som själva nyckelordet för hela sin politiska inställning, och det är internationalismen som får tjäna som huvudförsvarslinjen i Nermans självförsvar för att det kommunistiska medlöperiet kanske utsträcktes alltför långt. Men detta självförsvar i efterhand är mycket diskret och finns mera mellan än på raderna i Nermans bok. Så som Nerman nu efteråt ser det, är det inte de ryska revolutionärerna utan tyskarna Liebknecht och Rosa Luxemburg som framstår som de stora idealen, medan förf. är hård i sin dom över de tyska socialdemokraterna, som han menar gjorde sig skyldiga till svek efter 1918.

I fortsättningen skildrar Nerman sina besök i Sovjetunionen vid tre olika tillfällen, men annars går han med ganska lätt hand över vad som hände på 1920-talet. Ämnet har kanske blivit mindre lockande för förf., som såg de flesta av sina mera betydande medkämpar i det en gång så idealistiska vänstersocialistiska partiet under de fortgående partisprängningarna och utsöndringarna den ene efter den andre återvända till det socialdemokratiska fadershuset. Men Nerman stannade fortfarande kvar under den kommunistiska skylten, rätt ensam till slut med Karl Kilbom och Nils Flyg, och han fick uppleva sensationen att se ett parti till vänster om sig, Sven »Lasse» Linderoths och Hugo Silléns komintern- och Sovjettrogna kommunistparti. Nermans egna iakttagelser från den schism hösten 1929, som ledde till denna partidubbling och vars slutfas bestod i att Sillén—Linderothriktningen stormade partiexpeditionen och lyckades sätta sig fast där — delvis med hjälp av polisen, som på grund av missförstånd tog inkräktarnas parti —, medan Flyg—Kilbomsriktningen, som representerade majoriteten, barrikaderade sig på partitidningen »Folkets Dagblads» redaktion och lyckades värja den, saknar inte komiska poänger.

»Jag håller på och strävar att bli människa, inte riksdagsman», skrev Ture Nerman vid ett tillfälle i sin dagbok, som fick motta en hel del bikter och som ibland citeras i »Allt var rött». Det är därför heller inte bara politiska minnen i Nermans bok. Där talas också åtskilligt om litteratur, om förf:s egen produktion och om de författarkolleger, som han varit i mer eller mindre livlig kontakt med. Hans förbindelser med Ellen Key blir pietetsfullt redovisade, och bland de med Nerman mer samtida inom litteraturen figurerar särskilt Martin Koch, Dan Andersson, Erik Lindorm, Ragnar Jändel och språkforskaren Hannes Sköld, en svårartad bohem, Norrköpingspojke och vänsterextremist liksom Nerman och upphovsman till ett par diktsamlingar.

Författaren till »Allt var rött» tillhör dem, som fått lära om mer än de flesta. För den som iakttar honom i hans verksamhet i svensk politik och publicistik av idag väcker det säkerligen förvåning, att han en gång varit partivän till Hilding Hagberg och Set Persson. Han erkänner också själv i förordet till sin bok, att han varit en av dem, »som har menat väl och rätt men fått orätt av utvecklingen». Det är då inte att undra på om han tacksamt tar vara på ting, där han med fog kan säga sig ha fått rätt, bl. a. ifråga om litteraturkritik. Ett exempel härpå är hans bedömning av Pär Lagerkvists debut 1912.

Om Nerman ibland varit otillåtet naiv och ljusblått optimistisk som politiker, är hans minnesbok i varje fall rent mänskligt ytterst sympatisk. Man kan inte låta bli att tycka bra om förf. efter att ha läst hans »minne och redovisning». Men en sak skulle man bra gärna vilja fråga förf., och det är, om han anser, att en konservativ åskådning i politiska ting är oförenlig med djupare kultur och humanism. Av en del formuleringar att döma verkar det nästan, som om förf. skulle mena något ditåt. Men i så fall skulle det nog kunna tas upp en debatt inte bara om radikal naivitet utan också om ytlighet.

En sak till vill man gärna ha sagt, sedan man läst Nermans memoar. Förf. har aldrig spelat någon ledande politisk roll, men ändå är hans bok av stort intresse. Den har värde inte minst som miljöteckning, genom den livfulla bild den ger av de strömningar i tiden, som påverkat förf. Från samma kretsar finns förut memoarverk av Carl Lindhagen och Fredrik Ström, och ytterligare är förmodligen att vänta från Z. Höglund. Det blir en rätt fyllig bild av den svenska vänstersocialismen. Ture Nermans utredning av levnadsloppet, av förbindelser, inflytelser och påverkan väcker till liv önskemål att få liknande redovisningar av andra intellektuella politiker, som följt andra linjer än Nermans röda och radikalinternationalistiska. För att nu hålla sig till sådana, som till skillnad från Nerman redan lämnat riksdagen för rätt länge sedan, kan man som exempel nämna Otto Järte och Otto Holmdahl. Eller en frifräsare liksom Nerman, fast på den motsatta kanten: Arne Forssell. Claes Lindskogs »Bokslut» borde med andra ord få efterföljare.

I både Wigforss' och Nermans bok möter Fredrik Bööks namn i olika sammanhang. Det behövs knappast någon livligare fantasi för att kunna föreställa sig vilken guldgruva det skulle kunna bli — både för författare, publik och eftervärld —, om Böök kunde teckna ned åtminstone något av sina erinringar, om sina relationer och aktioner inom gebitet kultur och politik, i. e. alldeles särskilt litteraturpolitik. Men det må vara litteraturhistorikernas sak att i första hand ängslas för att en sådan bok inte skall bli skriven.

Olle Nyman.

EN INDUSTRINS STORMAN

J. Sigfrid Edström, en levnadsteckning redigerad av K. A. Bratt; Norstedts.

Det har påtalats — och påtalas även i förordet till föreliggande levnadsteckning — som något anmärkningsvärt att biografier rörande den svenska industrins föregångsmän och ledare hos oss så ytterst sparsamt förekommer, om det överhuvud taget föreligger några skildringar alls. Anmärkningsvärt bl. a. därför att dessa män betytt så ofantligt mycket för den storartade industriella expansion, vilken satt och sätter sin prägel på detta vårt halvsekel och utvecklingen under detsamma. Var skulle vi stå utan den! Vad som i vårt land skett inom industrins domäner utgör — det bör inte i sammanhanget förglömmas

Litteratur

— till stor del grunden för den höjda ekonomiska standard, som vårt folk, ej minst de arbetande massorna, kommit i åtnjutande av. Hade denna grund saknats eller varit mindre bärkraftig, än den är, skulle de fackliga organisationernas rättmätiga strävan att förbättra sina medlemmars, arbetstagarnas, villkor så gott som fullständigt svävat i luften.

Det nämnda orsakssammanhanget bl. a. gör att den föreliggande biografien — eller rättare dess nu utkomna första del — över en av den svenska industrins förgrundsgestalter, Sigfrid Edström, är av stort intresse. Den utgör också en stimulerande läsning och ger i lättframställd form ett tvärsnitt genom icke blott Sigfrid Edströms eget arbetsfyllda liv, men också av det stora bolags historia, som han ägnat huvudparten av sin mannaålders gärning, nämligen Asea.

Efter att med i U. S. A. förvärvat erfarenhet i den elektrotekniska branchen, endast tjugonioårig, som spårvägschef lett ombyggnaden av Göteborgs spårvägar till elektrisk drift (ett särskilt fängslande kapitel i boken), kallades Edström tre år senare av häradshövding Marcus Wallenberg till verkställande direktör för Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget, vilket råkat i lägervall och som nu behövde ryckas upp för att ej helt falla samman. I boken citeras Wallenbergs berättelse om hur han upptäckte Edström — »Stanley fann Livingstone; nu skall jag berätta, hur jag fann Sigfrid Edström», skriver Wallenberg.

Uppdraget att rycka upp och konsolidera Asea gjorde den unge Edström ifrån sig med besked. I samarbete med framstående teknici och ekonomer och med stöd från Wallenbergs sida blev E. det moderna Aseas skapare och inledde sagda bolags verkliga storhetstid. I detta skapande arbete, utfört — om man inräknar de sexton år som Sigfrid Edström stod som Aseas styrelseordförande — under nära ett halvt sekel, ger levnadsteckningen en mängd inblickar samtidigt som den tecknar en levande bild av denne »arbetets gigant», som någon kallat honom. Edströms egna skildringar samt mängden av karaktäristiska episoder och infall av honom själv är intresseväckande och uppfriskande. Man får av boken ett helhetsintryck av storkarlen Sigfrid Edström, till vilket intryck bidrager de egna intima berättelserna om hans lyckliga familjeliv, såväl i »Villa Asea» i Västerås som i rekreativstugorna i Dalarna och på västkusten.

Vad familjelivet betytt och betyder för honom, preciserar han i slutet av sin egenhändiga inledning med orden: »Jag vill ej avsluta denna korta utblick över mitt liv utan att erinra om att familjelyckan är den bästa grundvalen för framgång», samt tillägger: »Ännu vid åttio års ålder har jag ett rikt arbetsfält, och min levnads afton är ljus och lycklig.» Men även vad denne erfarne man, människokännare och realist säger om religionen och vad den betyder är värt att föras vidare. Inför sin åttioårsdag i slutet av förra året tillfrågades Edström av en intervjuare, när han egentligen tänkte sluta att arbeta: »Den dag jag dör!», svarade Edström. De orden äro karaktäristiska för mannen och hans verk.

Helge Smedinger.

SYDÖSTASIENS PROBLEM

Sydöstasiens 7 nationer — Birma, Ceylon, Filippinerna, Franska Indokina, Indonesien, Malacka och Siam — ha mycket gemensamt. Med undantag av Siam, som är en gammal självständig stat, äro de på väg att bygga upp en egen nationell existens och genomgå de födslovårdor som följa härmed; med undantag av Ceylon ockuperades de alla av Japan under Andra världskriget. För den övriga världen äro de av stort värde som leverantörer av råvaror och livsmedel. Deras politiska och ekonomiska struktur är av stor betydelse ej blott för dem själva utan även för hela den fria världen. Kommer det nationella oberoendet att för dem medföra frihet och demokrati, eller komma de att hemfalla till en korrumpierad styrelse, inbördeskrig och insolvens? Eller komma de eventuellt att absorberas av den totalitära kommunismen?

Det är dessa frågor, som f. generalguvernören över Nederländska Ostindien dr Hubertus J. van Mook söker besvara i sin bok *The Stakes of Democracy in South-East Asia* (George Allen & Unwin Ltd. London 1950). Van Mook, som är född på Java, har spelat en ledande roll inom den holländska kolonialförvaltningen och blev 1942 generalguvernör. Under kriget var han 1942—1945 kolonialminister i den holländska exilregeringen. Oktober 1945 återvände han till Batavia som generalguvernör och stannade till november 1948. Av den kände amerikanske diplomaten Sumner Welles betecknas van Mook som en av samtidens mest framstående kolonialadministratörer på grund av sina upplysta och liberala idéer. Hans bok innehåller fängslande historiska perspektiv och ger en sällsynt objektiv skildring av den stora omvälvningen i Sydostasien. Huvudparten är ägnad åt Indonesien, vilket synes fullt befogat, då detta är den största och folkrikaste staten i Sydostasien och jämte Filippinerna haft de äldsta och mest intima förbindelserna med Västern.

Då Vasco da Gama 20 maj 1498 med en liten eskader anlände till Kalkutta, gick ridån upp för en ny och betydelsefull scenförändring i Asien. Män från Europa hade funnit vägen till riket och civilisationer tusen år äldre än den grekiska kulturen i dess gryning. Portugiser och spanjorer fingo först fast fot för att mot slutet av 1500-talet undanträngas av engelsmän och holländare. Portugisernas välde kom att inskränkas till några få fasta platser på Asiens fastland, medan spanjorerna lyckades behålla Filippinerna. Under denna första period kände sig européerna ej som predestinerade härskare; de betraktade ej den gule eller den brune mannen som underlägsen endast på grund av hans hudfärg. Deras inflytande under de två första århundradena hade väsentligen två skilda aspekter. I de asiatiska furstarnas och stamhövdingarnas inbördes fejder blevo de värdefulla bundsförvanter, som kunde köpas med förmåner av olika slag. Av större betydelse var emellertid, att européerna kommo att behärska den asiatiska handeln. Genom de Brittiska och Holländska Ostindiska kompanierna blevo

Litteratur

engelsmännen och holländarna härskare i Asien. De engelska och holländska guvernörerna ingrepo emellertid föga i sina asiatiska undersåtars dagliga liv och sedvänjor utan inskränkte sig till att utkräva skatt och upprätthålla ordning. I detta avseende företedde Filippinerna en annan bild. Den spanska kolonialpolitikens yttersta mål var här liksom i Amerika att omvända Spaniens undersåtar till den katolska tron. Under religiös kontroll skapades ett undervisningssystem, som medförde att mot slutet av 1800-talet Filippinerna trots den spanska styrelsens många andra brister voro de andra sydöstasiatiska kolonierna överlägsna med avseende på bildningsmöjligheter.

En ny fas med avseende å förbindelserna mellan Europa och Sydöstasien inleddes genom den industriella revolutionen i slutet av 1700-talet. Nu blevo de sydöstasiatiska kolonierna av betydelse som exportmarknader för industrien. Territoriell expansion blev i motsats mot tidigare ett ändamål i sig självt, emedan det betydde herravälde över kontrollerade exportmarknader. 1819 grundade engelsmännen Singapore, medan holländarna, sedan deras Ostindiska kompani upplöstes 1798, organiserade dess besittningar som en koloni. Vid mitten av 1800-talet såg det ut som om den koloniala expansionen skulle avstanna, men från omkring 1870 inträder den västerländska imperialismens glansperiod. Västerländsk organisationstalang och västerländskt kapital skapa nu i Sydöstasien en imponerande byggnad kännetecknad av ordning, välstånd och goda sanitära förhållanden. Mineraltillgångarna exploaterades, jordbruket främjades och en positiv socialpolitik inleddes. Som en följd härav växte befolkningen hastigt. Exporten per capita av befolkningen i Sydöstasien förhöll sig före 1939 till Indiens plus Kinas motsvarande export som 6 eller 7 till 1. Sydöstasien svarade för 95 % av världens export av naturgummi och 70 % av dess tenn. Javas befolkning växte från 10 miljoner 1870 till 48 miljoner 1940. Med all rätt ha historikerna prisat den upplysta och liberala politik kolonialmakterna bedrevo. Hela detta system, som för miljoner människor i Sydöstasien medförde en ordning och rättssäkerhet de inte känt på århundraden, vilade emellertid på de västerländska regeringarnas och folkens övertygelse att deras högre civilisation gav dem en moralisk rätt att härska över de färgade folken. Endast några få klarsynta individer hade klart för sig att framtiden måste tillhöra de sydöstasiatiska folken själva och att den främsta plikten var att förbereda avvecklingen av kolonialväldet.

Omkring sekelskiftet 1900 stod den västerländska imperialismen på sin höjdpunkt, men ungefär samtidigt föddes hos Sydöstasiens folk nationalismen som en reaktion mot främlingsväldet. Kolonialmakternas politik gick visserligen i riktning mot beviljande av ökad självstyrelse åt deras underlydande folk, men ingen av dem, inte ens Förenta staterna, gick helhjärtat in för att skapa de nödvändiga förutsättningarna för de sydöstasiatiska folkens fulla oberoende. Den ekonomiska och politiska makten låg fortfarande i händerna på västerlänningarna, till vars innersta rådslag asiaterna inte hade tillträde, och vilkas politik ofta föreföll dem svärbegriplig. Asiaternas första opposition var föga organiserad, men förhållandet blev annorlunda

då de genom ökad bildning fingo upp ögonen för västerlandets frihetsidéer och nationalkänsla. Denna process tog emellertid tid. Under övergångsåren, då de västerländskt bildade asiaterna voro få till antalet, sökte de allierade i två riktningar. Några vädjade främst till den latent främlingsfientligheten och vidskepelsen hos de obildade massorna. Andra blickade mot väster och hoppades på en fredlig evolution i förhållandet mellan Europa och Sydostasien. Det blev emellertid snart klart för dem, att nationellt oberoende förutsatte, att det skapades av en nationell anda, vilket endast kunde ske genom en appell till massorna. Vissa nationalistisk övertygelse att inga verkliga framsteg kunde förväntas, om ej nationellt oberoende först beviljades, ledde samtidigt till att den nationalistiska rörelsen alltmera radikaliserades och ofta orsakade våldsamheter. Före 1939 kommo dock dessa spänningar sällan till ytan. Nationalmedvetandet var ännu svagt, och så länge levnadsbetingelserna för Sydostasiens folk förblevo drägliga, fanns ingen allmän önskan att förvärva politisk makt utanför den egna byn. Först med Andra världskriget och den japanska invasionen inträdde den stora omvälvningen.

På *Filippinerna*, där den nationalistiska rörelsen snarare var reformistisk än revolutionär, utbröt 1896 en revolt, som dock nedslogs. Två år senare följde så spansk-amerikanska kriget, genom vars utgång den filippinska ögruppen kom under Förenta staternas suveränitet. Amerikanska regeringen tillkännagav redan från början, att Förenta staterna ej kommit till Filipinerna för att exploatera dem utan för att fostra det filippinska folket till självstyrelse. Dettas ledare förblevo emellertid misstänksamma. 1899 utbröt en väpnad resning mot amerikanerna, och först 1905 var lugnet fullständigt återställt. Förhållandet mellan amerikanare och filippiner förblev dock länge irriterat, och flera omständigheter bidro till att fördröja förverkligandet av den utlovade självstyrelsen. Först 1934 antog kongressen den s. k. Tydings-Mc Duffyakten, genom vilken Filipinerna blevo en dominion under amerikansk överhöghet och fingo löfte om fullständigt oberoende efter 10 år. Efter Andra världskrigets slut infriades detta löfte den 4 juli 1946. Förenta staternas filippinska politik har av många koloniala experter prisats som ett utslag av framsynt statskonst, medan andra betraktat experimentet som förhastat. Ehuru ej en demokrati i egentlig mening voro Filipinerna utan tvivel mera mogna för en utveckling i demokratisk riktning än någon annan sydostasiatisk nation, och inför Japans hot sökte de frivilligt stöd hos Förenta staterna och västdemokratierna. Som en svaghet betecknar van Mook bristen på originalitet och djup hos den inhemska filippinska kulturen, av vilken föga återstår, sedan den medvetet omformats efter först spansk och sedan amerikansk modell.

Holländarnas sätt att styra sitt ostindiska kolonialvälde har av alla insiktsfulla bedömare betecknats som föredömligt. Värdefulla skildringar av förhållandena i *Insulinde* före 1939 kunna hämtas ur den kände engelske diplomaten Bruce Lockharts bok »Return to Malaya» (Retur till Malaacka 1937), den amerikanske journalisten John Gunthers »Inside Asia» (Bakom Asiens murar 1939) och den danske läkaren

Johan Wøllers »Rejsen til Insulinde» (Resan till Insulinde 1941). I en artikel i Svensk Tidskrift 1947 häfte 3, »Holland och indonesierna», skriver den holländske läkaren B. S. Dystra, att före Andra världskriget 99% av javaneserna voro tillfreds med den holländska administrationen och ej hyste den minsta tanke på uppror. Den bild van Mook ger är mera nyanserad. Han framhåller, att det vid sekelskiftet 1900 ännu ej fanns någon grund för en indonesisk nationalism men att förhållandena ej i allo voro helt tillfredsställande, särskilt i fråga om undervisningsväsendet. Från 1908 daterar han uppkomsten av en indonesisk nationaliströrelse, som hade sitt förnämsta stöd hos javaneserna, den ostindiska övärldens mest kultiverade folk (jfr Svensk Tidskrift 1946 häfte 2 »Den nationella frihetsrörelsen på Java»). Från att ha varit begränsad till en krets av intellektuella sökte rörelsen snart ett mera vidsträckt stöd. Detta betydde en radikalisering, som fick en ny impuls genom Första världskrigets återverkningar. 1926—1927 utbröt en kommunistrevolt, som trots att den lätt nedslogs fick de mest olyckliga återverkningar. Holländarna underlätto att föra en konstruktiv politik gentemot nationaliströrelsen. Tvärtom började många att i varje nationalist se en revolutionär, vilket var så mycket mera beklagligt som efter kommunistrevoltens nedslående en moderat medelklassgrupp fick ledningen. Så sent som 1938 förkastade Haagregeringen ett av den indonesiska folkrepresentationen, Volksraad, stött förslag om sammankallande av en rundabordskonferens för att dryfta en plan för införande av dominionstatus. Vid krigsutbrottet fanns en växande känsla av politisk spänning.

Pearl Harbor blev inledningen till den stora omvälvningen i Sydostasien. Van Mook anser, att holländarna bättre än de andra sydöstiatiska folken voro förberedda på den japanska attacken. Men han erkänner också, att han som så många andra hade underskattat Japans militära styrka. Inför den japanska övermakten båtade den holländska flottans hjältemodiga motstånd, värdigt dess stolta traditioner, föga. Våren 1942 voro japanerna herrar över Insulinde, Malackahalvön med Singapore, Filippinerna, Birma och Siam; Indokina hade med Vichy-regeringens »samtycke» ockuperats redan i slutet av juli 1941.

Sina planer med avseende å Sydöstasiens framtid tillkännagåvo japanerna tidigt. Premiärminister Tojo utlovade i ett tal i parlamentet den 28 januari 1942 »oberoende» åt Filippinerna och Birma, men endast inom ramen för det »japanska storrymmet». För Insulindes och Malackas vidkommande voro löftena mindre frikostiga. Japanernas terror torde i brutalitet ha överträffat nazisternas i Europa. Ett värdefullt vittnesbörd om förhållandena i Insulinde under ockupationen har den svenske affärsmannen kapten Eric Linder, som vistats på Sumatra i 27 år, givit i sin bok »Snedögd terror» (Gebers 1946). Som härs-kare voro japanerna fruktade och hatade, men de sydöstiatiska folken sågo ej upp till dem som till ett herrefolk. Deras systematiskt bedrivna antivästerländska propaganda bar emellertid rik frukt, särskilt hos ungdomen. När krigslyckan vände sig mot japanerna, började de förlora terräng hos de mera ansvars-kännande ledarna för det indonesiska folket, vilket emellertid enligt van Mook ej hyste någon allmän

önskan om en allierad invasion. Knappast någon kunde föreställa sig en framtid i förbund med ett restaurerat Holland. En väsentligt bidragande orsak härtill var, att Insulinde under kriget var så gott som helt avskuret från den yttre världen och att Holland, självt ockuperat av Tyskland, ej kunde lämna någon effektiv hjälp.

Ett speciellt intresse erbjuder van Mooks syn på de män, som under japanernas ockupation av *Insulinde* voro deras förnämsta inhemska redskap och sedan blevo det självständiga Indonesiens ledare, Achmed Soekarno och Mohammed Hatta. Dessa ha i allmänhet betraktats som rena quislingtyper, och kapten Linder kallar i en artikel i *Svensk Tidskrift* 1947 häfte 6, »Indonesien och folkens frihet», Soekarno en rövarhövding. Men enligt van Mook ligger saken något annorlunda till. Ingenjören Soekarno hade mot slutet av 1920-talet skapat sig en position genom sin oratoriska talang. 1930 dömdes han till fängelse för uppror. Sant är att han under den japanska ockupationen fungerade som ett slags politisk rådgivare till den japanska militärregeringen på Java och härunder uttryckte sin beundran för Japan och sin avsky för västdemokratierna. Men trots detta anser van Mook, att Soekarno innerst inne var en nationalist, vars ideal var ett oberoende Indonesien, och även i hans mest bombastiska utfall mot västerlandet fanns alltid en viss tvetydighet med avseende å det framtida förhållandet till Japan. Både han och Mohammed Hatta torde ha betraktat Insulindes ställning som japansk marionettstat såsom ett första steg mot det fulla oberoendet.

15 augusti 1945 kapitulerade Japan, sedan det dessförinnan inför det förestående nederlaget gjort sitt bästa för att i Sydöstasien skapa ett så explosivt och kaotiskt tillstånd som möjligt. De segrande allierade nationerna mötte detta läge med en allt annat än samordnad politik, något som van Mook livligt beklagar. F. N:s förvaltarskapssystem erbjöd ingen lösning med avseende å Sydöstasien, ty det var enligt stadgan obligatoriskt tillämpligt endast på forna mandatområden och fiendemakternas kolonier. För sin del anser van Mook, att det knappast skulle accepterats av de sydöstiatiska folken, vilka önskade fullständig frihet från utländsk kontroll. Enighet rådde om att kolonialsystemets dagar voro förbi, men när det gällde de praktiska konsekvenserna, gingo Washington, London, Paris och Haag var sin väg. Förhållandena i de olika sydöstiatiska länderna kommo härigenom att variera. På Filippinerna, som Förenta staterna kände ett särskilt ansvar för, i Birma, Malacka och Siam kunde ordningen relativt snart återställas genom allierade truppstyrkor. Annorlunda i Indokina och Insulinde. Frankrike och Holland hade själva nyligen befriats från tysk ockupation och hade inga egna militära styrkor omedelbart tillgängliga för att återupprätta lag och ordning i sina krigshärjade kolonier.

I *Insulinde* hade japanerna vidtagit förberedelser för att ge landet formell självständighet, men ingenting var definitivt avgjort, då kapitulatonen kom. Den 17 augusti 1945 proklamerades så den indonesiska republiken. Van Mooks skildring av händelseförloppet är onekligen uppseendeväckande. Soekarno tvekade att taga det avgörande steget

Litteratur

utan ytterligare förberedelse och den japanska militärregeringens samtycke. Han tvingades dock till handling av de revolutionära organisationerna i Batavia, vilka kidnappade både honom och Mohammed Hatta. Oavhängighetsförklaringen undertecknades av dem i den japanske amiralen Maedas residens. Vad som sedan följde kan endast betecknas som en tragedi. Alla hämningar hos de genom lidandena under ockupationen hårt prövade folkmassorna försvunno, och månaderna från oktober till december 1945 fingo särskilt i Soerabaja på Java bevittna scener av grymhet och masshysteri fullt jämförliga med franska revolutionens värsta excesser. Några allierade trupper funnos till en början ej till hands; först i slutet av september landsattes en mindre engelsk styrka på Java. Den engelske överbefälhavaren generalen sir Philip Christison, erkände de facto den indonesiska republiken, ett förhastat steg, som fick olyckliga återverkningar på förhållandet ej blott mellan engelsmännen och holländarna utan även mellan dessa sistnämnda och indonesierna. I november 1945 blev emellertid den moderate och sansade Soetan Sjahrir konseljpresident och det skapades förutsättningar för förhandlingar mellan Indonesien och Holland. Holländska regeringen var övertygad om nödvändigheten att ge indonesierna självbestämmanderätt, men den ansåg det nödvändigt med en interimperiod, under vilken Holland skulle bära sin del av ansvaret. Efter många bakslag och besvärigheter undertecknades i mars 1947 slutgiltigt det s. k. Lingadjatiavtalet. Enligt detta skulle Indonesiens förenta stater upprättas i personalunion med konungariket Nederländerna i Europa och dess besittningar i Västindien. Detta skulle om möjligt ske före den 1 januari 1949.

Den nya indonesiska statsbildningen visade sig redan från början sakna stabilitet och hemföll åt inre anarki. Inför detta läge skredo holländarna, som nu hunnit samla en välutrustad armé, till militär aktion i juli 1947. Holländska regeringen förklarade dock samtidigt, att Lingadjatiprogrammet skulle förbli dess konstanta mål och att den ej hade för avsikt att förstöra den unga indonesiska republiken. Den holländska aktionen har från flera håll kritiserats såsom innebärande ett utslag av »kolonialimperialism». Van Mook anser att regeringen i Haag endast hade att välja mellan att helt överge Indonesien eller att själv återställa ordningen; det första alternativet förkastades av hela holländska folket. Det förtjänar framhållas, att neutrala bedömare såsom kapten Linder och den kände danske upptäcktsresanden dr Aage Krarup-Nielsen, vilken besökte Java vintern 1947, finna den holländska aktionen fullt berättigad. Den hade stor framgång men avbröts i augusti efter ingripande av F. N:s säkerhetsråd. I Haag har man med visst fog gjort gällande, att F. N:s aktion innebar ett stadgevidrigt ingripande i Hollands inre angelägenheter, eftersom detta ännu utövade suveräniteten i Indonesien. Denna åsikt delades av de europeiska kolonialmakterna, medan Förenta staterna och Sovjetunionen voro av motsatt åsikt. En vapenvila kom till stånd i januari 1948. Förhållandena i Indonesien fortsatte dock att vara kaotiska, och i december s. å. skred holländska regeringen till en ny militär aktion, det s. k. »julkriget». Då hade van Mook avgått på grund av meningsskiljaktigheter

med den nya Haagregeringen. Soekarno, Mohammed Hatta, Sjahrir med flera nationalistledare arresterades. Anyo ingrep F. N:s säkerhetsråd, inför vilket Holland böjde sig. En rundabordskonferens, bestående av holländska och indonesiska delegater och F. N:s tremannakommision för Indonesien, sammanträdde i Haag 23 augusti 1949. Som ett resultat av förhandlingarna konstituerades den 27 december s. å. republiken Indonesiens förenta stater inom ramen för en nederländsk-indonesisk union. Soekarno blev den nya republikens förste president och Mohammed Hatta premiärminister. Den nya staten står utan tvivel inför stora svårigheter. Vad van Mook särskilt beklagar är, att Indonesien förklarades oberoende, innan ett tillräckligt mått av rätts-säkerhet och ekonomisk stabilitet skapats. Man erinrar sig Moltke d. ä:s visdomsord, att ordning icke kan komma av frihet men väl frihet av ordning.

Utvecklingen efter kriget i de övriga sydöstasiatiska länderna skall här endast behandlas helt kortfattat (jfr Svensk Tidskrift 1950 häfte 4 »Bortre Indien i storpolitiken»). I *Indokina*, dit de första franska trupperna anlände på hösten 1945, ha fransmännen sökt åstadkomma en lösning genom att skapa en dominion, Vietnam, under ledning av Bao Dai, den förre kejsaren av Annam. Stora delar av landet behärskas dock fortfarande av kommunistledaren Ho Chi-minh, som erkänts både av Sovjetunionen och Mao-Tse-Tungs Kina. Fransmännens utsikter i den sedan december 1946 pågående öppna kampen torde ha ökat, sedan general de Lattre de Tassigny utnämnts till överbefälhavare och Förenta staterna under intryck av Koreakriget utlovat ökad militär hjälp. — *Birma* erhöll i januari 1948 full självständighet och har helt lämnat Brittiska samväldet. Läget i landet kan dock närmast karakteriseras som ett permanent inbördeskrig, och premiärministern Thakin Nu har ej samma auktoritet som sin i juli 1947 mördade företrädare Aung San. — På *Malackahalvön*, som januari 1948 delades i den självstyrande Malajiska federationen och kronkolonien Singapore, ha engelsmännen måst bekämpa en kommunistisk guerillaaktivitet, som väckt allvarliga bekymmer i London. — Betydligt lugnare ter sig läget i *Siam*, som sedan november 1947 behärskas av premiärministern fältmarskalk Pibul Songgram. — *Ceylon* blev i februari 1948 en dominion inom Brittiska samväldet. Det sätt, varpå dess förbindelser med moderlandet ordnades, ter sig för van Mook som den lösning han hoppats på för alla de sydöstasiatiska koloniernas del.

I slutkapitlet skisserar van Mook för Sydöstasiens folk ett program, som han hoppas skall verka mera lockande än kommunismen. Han fastslår, att den koloniala eran måste anses avslutad; västerns demokratier måste erkänna de sydöstasiatiska folkens fulla oberoende. Men detta får ej innebära, att de lämnas åt sitt öde, medan de mödosamt äro i färd med att bygga upp en egen nationell existens. De forna kolonialmakterna i Sydostasien — England, Förenta staterna, Frankrike och Holland — måste som vänner och allierade ge den hjälp, som de ej längre kunna ge som härskare. Förebilden till denna hjälp ser van Mook i Marshallplanen. Understödet måste ges på sådant sätt, att de sydöstasiatiska folkens nyvaknade nationalkänsla ej såras, samtidigt

Litteratur

som garantier behövas för att förhindra ett upprepande av vad som skedde med den amerikanska hjälpen till Chiang Kai-shek. Det skulle sålunda alltjämt finnas ett vidsträckt fält för ömsesidigt befruktande samverkan mellan Västern och Sydostasien.

Birger Swedenborg.

Rättelse:

Sid. 258 rad 11 står Hagberg, läs Högberg.